

ANDRZEJ ROMANOW
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

POJĘCIE INTEGRACJI I KOORDYNACJI PIONOWEJ

W ekonomice rolnej Stanów Zjednoczonych druga połowa ubiegłego dziesięciolecia charakterystyczna jest (między innymi) wprowadzeniem do naukowej i popularno-naukowej literatury pełnego ekspresji terminu *vertical integration* (integracja pionowa); niektóre uniwersytety organizują sesje naukowe na temat postępującego procesu integracji, zwłaszcza integracji pionowej: prace badawcze na ten temat prowadzą obecnie liczne katedry ekonomiki rolnictwa wyższych uczelni lub stacji doświadczalnych. Amerykańscy ekonomiści rolni zwracają uwagę, że fala integracji ogarnęła produkcję broilerów i coraz bardziej ogarnia wiele innych dziedzin rolnictwa; zwolennicy tego procesu uzasadniają celowość włączania się farmerów w narastający proces integracji i stawiania się „integratorami”. Przede wszystkim, jednak, autorzy prac o *vertical integration* wyjaśniają najczęściej proces integracji w rolnictwie w aspekcie obserwowanej praktyki i terminologicznego znaczenia tego wyrażenia — w odniesieniu do dziedzin gospodarczych z produkcją rolą coraz ściślej wiązanych (kredytowanie, dostawy, przetwórstwo, zbył).

Rozwija się dyskusja o integracji w rolnictwie. Takie terminy, jak: „operacje integrowane”, „*agribusiness*”, „kontrola gospodarowania” zdobyły już obywatelstwo w słownictwie ekonomiczno-rolnym. Prace o integracji publikują nie tylko czasopisma branżowe (np. *Journal of Farm Economics*) lub biuletyny instytucji z Ministerstwem Rolnictwa związanych, lecz także *American Bankers Association*, *American Feed Manufacturers Association*, *National Bureau of Economic Research* i inne. Biblioteka Ministerstwa Rolnictwa w Waszyngtonie opublikowała w czerwcu 1958 roku wykaz ważniejszych pozycji bibliograficznych na temat produkcji rolnej kontraktowanej i integracji pionowej¹. W wykazie obejmującym ponad 400 pozycji, zestawionym przez N. G. Larson'a, uwzględniono wiele ciekawych prac opublikowanych do tego czasu, nie pominięto polemicznych wystąpień znanych już dzisiaj specjalistów w przedmiocie integracji pionowej, jak: M. A. Abrahamsen'a, W. F. Mueller'a, O. J. Scoville lub zwolenników pojmowania rolnictwa jako *agribusiness*u: J. H. Davis'a i R. A. Goldberg'a.

Jak pisze Martin A. Abrahamsen, dla farmerów i ich przywódców nie ma w obecnych latach problemu bardziej dyskusyjnego nad *vertical integration* i *contract farming*. W opracowaniu tym pragnę zwrócić uwagę polskiego czytelnika na pojęciowy aspekt toczącej się dyskusji. Skłoniło mnie do tego opublikowane w serii raportów Ministerstwa Rolnictwa USA studium Mighell'a i Jones'a.²

R. L. Mighell i L. A. Jones, podejmując rozważania na modny obecnie w ekonomice rolnictwa amerykańskiego temat, posługują się nieco odmienną terminologią na określenie pojęć związanych z integracją rolnictwa. Sądzą oni, że terminem trafnie charakteryzującym zachodzące w rolnictwie amerykańskim zmiany jest pojęcie „koordynacja pionowa”. Termin ten obejmuje szeroki zakres funkcji związanych z organizacją produkcji rolnej i wytwarzaniem produktów. Określa on

¹ Contract Farming and Vertical integration. A Select List of References, Library List No 64, Ministerstwo Rolnictwa Stanów Zjednoczonych, Waszyngton 1958.

² Vertical Coordination in Agriculture. Ronald L. Mighell and Lawrence A. Jones, Economic Research Service, Ministerstwo Rolnictwa Stanów Zjednoczonych, Waszyngton 1963.

istotę przemian zachodzących współcześnie w rolnictwie USA i zawiera w sobie inne terminy oznaczające przeobrażenia w rolnictwie amerykańskim.

W porównaniu z licznymi publikacjami, na które powołują się autorzy studium, ujęcie tematu przez Mighell'a i Jones'a jest nowatorskie. Autorzy wprowadzają pojęcie koordynacji pionowej (*vertical coordination*) w odróżnieniu od robiącego wielką wśród ekonomistów karierę pojęcia integracji pionowej (*vertical integration*), podejmują próbę wyznaczenia odpowiedniego miejsca każdemu z dwóch blisko-znacznych wyrażen.

Termin „koordynacja pionowa” oznacza drogi i sposoby kierowania i kontroli sprawowanej nad produkcją we wszystkich jej stadiach po sobie następujących. Jest to termin ogólny, oznaczający nie tylko pionowe łączenie poszczególnych szczebli procesu produkcyjnego, lecz także powiązanie produkcji z dystrybucją (*marketing*).

Powyzszą definicję pojęcia *vertical coordination* formułują za autorami studium na podstawie dwóch pierwszych rozdziałów ich opracowania. Nasuwa się pytanie, jaka jest różnica pomiędzy terminem *vertical coordination* a *vertical integration*.

M. A. Abrahamsen powiada, że termin *vertical integration* oznacza poddanie więcej niż jednej operacji w procesie produkcji i przetwarzania jednemu kierownictwu; że integracja pionowa jest to łączenie lub wiązanie różnych usług ekonomicznych.¹

W. F. Mueller, referując swój punkt widzenia na współczesną rolę spółdzielczości, postuluje nowe formy współdziałania dla spółdzielni rolniczo-handlowych, przeciwstawiając obecną falę integracji dawnemu historycznemu procesowi obrony farmerów przed potęgą dostawców i kupców².

O. J. Scoville zwraca uwagę, że kiedy farmer uprawia kukurydzę, miesza ją z innym pożywieniem i karmi tym trzodę chlewną — „integruje” on produkcję kukurydzy, produkcję paszy i produkcję żywca. Kiedy kupiec (sprzedawca artykułów żywnościowych) finansuje produkcję broilerów, dostarcza pisklęta, karmę i zapewnia właściwy nadzór (opiekę weterynaryjną) — integruje produkcję broilerów poprzez karmę i zapewnienie zbytu. Jeśli tenże kupiec bierze pod swoją opiekę sprzedaż drobiu, całkowicie integruje procesy: produkcyjny i handlowy³.

A zatem w definiowaniu pojęć koordynacja i integracja pionowa występuje element skutecznego kierownictwa i kontroli nad wieloma operacjami, w sumie stanowiącymi proces produkcyjny.

Trudność w rozróżnieniu znaczeniowej strony terminów „koordynacja pionowa” i „integracja pionowa” występuje tym bardziej, im wyraniej precyzować będziemy wyrażenie *vertical* (pionowy), w odniesieniu do nowego składu stosunków pomiędzy wytwórcą a organizatorem produkcji w rolnictwie.

Termin *vertical*, wyjaśniają Mighell i Jones, jest konwencjonalny dla podkreślenia kierunku — w pionowym układzie procesu produkcyjnego; oznacza on następujące kolejno po sobie stadia (operacje) w produkcji, poczynając od fazy wytwórczości podstawowego surowca, a kończąc na gotowym produkcie. Układ pionowy, w odniesieniu do szczebli produkcji, może oznaczać kierunek „wstępujący” — od surowców w górę lub „zstępujący” — góry w dół, albo „posuwający się” od lewej do prawej lub odwrotnie.

Natomiast Abrahamsen, referując istotę integracji pionowej stwierdza: gdziekolwiek farmer lub jego kooperatywa sprawują więcej niż jedną z takich funkcji (zbiór, transport, składowanie, finansowanie, standaryzacja, przerób lub wyrób, sprzedaż detaliczna i hurtowa) tam mamy do czynienia z integracją pionową. Podobnie spółdzielnia rolniczo-handlowa jest zintegrowana pionowo wówczas, kiedy w swoim działaniu przesuwają się od surowców do wyrobu artykułów spożycia, lub mieszania nawozów sztucznych⁴.

¹ Martin A. Abrahamsen, *Business integration — what it means to cooperatives*, News for Farmer Cooperatives, USDA, luty 1958.

² *Speeches on Vertical Integration in Agriculture*. University of Wisconsin, Dept. of Agr. Economics, marzec 1959.

³ *News for Farmer Cooperatives*, What will vertical integration mean to farmers by O. J. Scoville, USDA, luty 1958.

⁴ M. A. Abrahamsen, *Notes for a talk given at the Annual Stockholders Meeting... Mississippi*, marzec 1958.

Wydaje się więc, że zarówno Mighell i Jones jak Abrahamsen (i inni) przypisują pojęciu *vertical* znaczenie celowego powiązania lub łączenia z procesem wytwarzania artykułów spożywczych operacji dodatkowych, mianowicie zaopatrzenia wytwórców w niezbędne surowce i zapewnienia produktom rolnym zbytu.

Mighell i Jones wprowadzili do wspomnianego studium termin *vertical coordination* nie przypadkowo. Ich zdaniem, koordynacja obejmuje zintegrowane i niezintegrowane szczeble produkcji. Koordynacja szczebli produkcji występuje wewnątrz firm (koordynacja wewnętrzna) oraz pojawia się w stosunkach pomiędzy firmami (koordynacja zewnętrzna).

Autorzy studium rezerwują dla terminu „koordynacja pionowa” szeroki zakres znaczeniowy.

Ich zdaniem, przejawy funkcjonowania koordynacji wewnętrznej (jednolity system stosowany przez pojedynczą firmę) i koordynacji zewnętrznej (układy stosunków między firmami, np. system cen) — razem wyrażają treść pojęcia „koordynacji pionowej”. Koordynacja jest pojęciem szerszym, obejmującym układy stosunków produkcyjnych wewnątrz firm oraz pomiędzy firmami.

Koordynację pionową zawężoną do stosunków wewnątrz jednej firmy, a więc tzw. koordynację wewnętrzną, nazywają autorzy studium „integracją pionową”.

„Integracja pionowa”, zdaniem Mighell’a i Jones’a, jest to termin zastosowany do struktury pionowej związanej z wewnętrzną koordynacją (operacje produkcyjne są połączone razem w jednej firmie). Jest to termin zarezerwowany do sytuacji, w której pojedyncza firma zarządza operacjami w stosunku do dwóch lub więcej szczebli produkcji.

Integracja, jest to oznaczenie systemu produkcji wprowadzającego jednolite kierowanie i kontrolę nad operacjami w procesie produkcyjnym w ramach jednej firmy.

Mamy, jak widać, jednoczesne sformułowanie pojęcia koordynacja i integracja pionowa, zastosowane w studium Mighall’a i Jones’a.

Ten podział pojęciowy na koordynację i integrację nie znajduje potwierdzenia w publikacjach wcześniejszych, u zainteresowanych tym problemem ekonomistów amerykańskich. Zdaniem na przykład, **J. G. Knapp**¹ — termin integracja pionowa „obejmuje nie tylko dwa lub więcej szczeble produkcji pod jednym kierownictwem i kontrolą, lecz odzwierciedla proces nazwany słowem *agribusiness*. Nazwę tę wprowadzili **J. H. Davis** i **R. A. Goldberg**² na określenie wzajemnej zależności rolnictwa i przedsiębiorstw handlowo-przemysłowych”. Określenie *agribusiness* oznacza ogólną sumę wszystkich operacji występujących w produkcji i dystrybucji dostarczanych farmerom artykułów, operacji produkcyjnych wykonywanych na farmach, oraz w przetwórstwie i dystrybucji produktami rolnymi i artykułami pochodzenia rolniczego. Knapp nazywa zdefiniowany przez Davis’a i Goldberg’a proces trendem integracyjnym obejmującym trzy formy: 1) integrację kolejnych etapów w dystrybucji rynkowej, 2) integrację dystrybucji z przetwórstwem, i 3) integrację fabryk przemysłowych z produkcją artykułów rolnych. Charakteryzując wymienione formy integracji w cytowanym artykule Knapp pisze: Integracja pionowa może wyjść z każdego kierunku, od farmerów lub handlowców, przetwórców czy fabrykantów. Jeżeli integracja pionowa zaczyna się na farmie, może być nazwana „wspinającą się integracją”; jeżeli zaś bierze swój początek na szczeblu przetwórstwa lub dystrybucji i sięga do farmy by ją objąć — może być określana jako „integracja zstępująca”.

Zwróćmy uwagę na stosowanie podobnych określeń przez Mighell’a i Jones’a w precyzowaniu pojęcia koordynacji pionowej. Można więc przyjąć pogląd, iż ekonomiści amerykańscy używają terminów „koordynacja” lub „integracja” w pojęciu bliskoznacznym. Zasluga autorów studium, jest — moim zdaniem — próba rozdzielenia znaczenia tych dwóch terminów.

Nowatorstwo myśli Mighell’a i Jones’a przejawia się także w próbie wyróżnienia terminu „produkcja kontraktowana” (*contract production*). Jak wiadomo, w systemie zintegrowanej pionowo produkcji rolnej stosuje się precyzyjne umowy między farmerami i przedsiębiorstwem integrującym. Umowy te obejmują szczegółowo warunki, na jakich farmerzy zobowiązują się dotrzymać terminu dostawy kwalifikowanego produktu oraz jego ilości. W umowach określa się nie tylko obowiązki

¹ Joseph G. Knapp, *The Effects of Integration on Marketing of Farm Products*, 1958.

² A Concept in *Agribusiness*, Boston, 1957.

producenta lecz także zadania integratora, mianowicie dostarczenie środków produkcji oraz zapewnienie odbioru wyprodukowanych artykułów. Niemniej, niektóre formy umów charakteryzują system produkcji kontraktacyjnej, a nie zintegrowanej pionowo.

W odróżnieniu od systemu integracji pionowej, w którym mamy do czynienia z jednolitą całością (firma integrująca może być właścicielem ziemi, przedsiębiorstw produkujących paszę lub nawozy, przedsiębiorstw przetwarzających produkty rolne, oraz punktów sprzedaży) i w którym farmerzy przekazują integratorowi dużą część swojego prawa podejmowania decyzji — umowa kontraktacyjna zawierana jest między odrębnymi firmami. Cechą charakterystyczną produkcji kontraktowanej jest wytwórczość na znany rynek, na zamówienie przedstawicieli rynku. A więc system produkcji kontraktowanej tym różni się od integracji, że opiera się na umowach pomiędzy dwoma odrębnymi partnerami; tym zaś różni się od produkcji otwartej (*open production*), że producenci wytwarzają na zamówienie rynku, na znany rynek. Każdy z omawianych systemów produkcji rzadko występuje w czystej postaci.

Nie jest rzeczą istotną dociekać, czy klasyfikacja pojęciowa wprowadzona przez Mighella' i Jones'a jest bardziej użyteczna, aniżeli stosowanie pojęcia integracji pionowej w najszerszym rozumieniu. Pożyteczne jest zwrócić uwagę na kierunek dociekań amerykańskich ekonomistów, a zwłaszcza — warto pamiętać o dowolności, z jaką stosuje się modne terminy. Zdaniem Knapp'a, termin *vertical integration* robi obecnie karierę także dlatego, że może być używany w wielu znaczeniach.